

III. PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA

United Nations Convention on the Law of the Sea at Thirty: Reflections. United Nations Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs, New York 2013, ss. 141.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r. (UNCLOS) jako akt prawno-międzynarodowy o szczególnym znaczeniu nieprzypadkowo bywa przedmiotem ocen i refleksji, zwłaszcza z okazji „okrągłych” rocznic, jakie upływają od jej uchwalenia. W Polsce w jej ćwierćwiecze, a jednocześnie w piętnastą rocznicę jej wejścia w życie, zorganizowano w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego okolicznościową konferencję naukową, która zaowocowała godną uwagi, obszerną publikacją¹. Podobny charakter, jakkolwiek bez wyraźnie określonej „dedykacji”, ma książka autorstwa Davida Andersona², byłego sędziego Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza, zawierająca wiele znaczących poznawczo spostrzeżeń, komentarzy i refleksji o „nowoczesnym prawie morza” – jakim jest konwencja z Montego Bay i towarzyszące jej późniejsze akty prawne.

Oficjalna publikacja ONZ poświęcona 30 rocznicy otwarcia do podpisu w 1982 r. Konwencji NZ o prawie morza ze względu na zawarte w niej bogate treści merytoryczne jest nie tylko zwykłym okazjonalnym zbiorem wspomnień i refleksji okolicznościowych blisko 60 przedstawicieli państw uczestniczących w pracach Trzeciej Konferencji NZ o prawie morza bądź działających w późniejszych latach ekspertów – znaczących osób funkcyjnych z różnych instytucji międzynarodowych i organizacji zajmujących się problemami prawa morza, a wśród nich m.in. wspomnianego Davida Andersona.

Pewnym niedostatkiem tej „urzędowej” publikacji jest brak bibliografii, chociażby tylko odnotowującej najważniejsze publikacje naukowe o istotnym znaczeniu dla pełniejszej oceny dorobku kodyfikacyjnego i praktyki stosowania nowego prawa morza – tj. Konwencji z 1982 r. Warto wskazać na trzy takie, wielotomowe, niemal encyklopedycznie skonstruowane bardzo obszerne publikacje pochodzące z kręgu Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza, a także ze środowisk uniwersyteckich współpracujących z The Center for Oceans Law and Policy University of Virginia oraz z The American Society of International Law w Waszyngtonie.

Działający od 1996 r. Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza (ITLOS) wydał ponad 10 tomów własnych publikacji dotyczących m.in. orzecznictwa, opinii doradczych, stenogramów z posiedzeń publicznych, a także innych dokumentów. W sześciotomowym komentarzu do Konwencji NZ o prawie morza z 1982 r., wydanym m.in. pod redakcją Myrona Nordquista z Uniwersytetu Wirginii³, zawarto zarówno formalną, jak i nieformalną dokumentację Trzeciej Konferencji NZ o prawie morza z lat 1972-1982, a także m.in. wiedzę redaktorów, autorów i komentatorów, z których wielu było czołowymi negocjatorami podczas tej konferencji bądź należało do personelu ONZ w niej uczestniczącego.

Unikalnym pięciotomowym dziełem, użytecznym także dla potrzeb praktyki międzynarodowej, jest publikacja o międzynarodowych granicach morskich pod redakcją Davida A. Colsona i Roberta W. Smitha⁴. Czołowi eksperci światowi z dziedziny delimitacji obszarów morskich i re-

¹ C. Mik, K. Marciniak (red.), *Konwencja NZ o prawie morza z 1982 r. w piętnastą rocznicę wejścia w życie*, TNOiK, Toruń 2009.

² D. Anderson, *Modern Law of the Sea. Selected Essays*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2008.

³ *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982. A Commentary*, t. 1-6, red. M. Nordquist et al., Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht-Boston-London 1985-2003.

⁴ *International Maritime Boundaries*, t. 1-5, red. D. A. Colson, R. W. Smith, M. Nijhoff Publishers, 1993-2005.

gulowania związanych z tym sporów poddali kompleksowej analizie publikowane i niepublikowane dokumenty międzynarodowe dotyczące zawieranych porozumień o granicach morskich. Było to możliwe dzięki odpowiedniemu skoordynowaniu badań.

W jubileuszowej publikacji ONZ wydanej z okazji trzydziestolecia UNCLOS przyjęto układ leksykalny treści według nazw państw – od Argentyny po Urugwaj – z wyjątkiem krótkiego słowa wstępnego autorstwa Ban Ki-Moona, sekretarza generalnego ONZ, podkreślającego znaczenie owej „konstytucji dla oceanów” i okolicznościowych trzech również zwiezłych wypowiedzi: prezesa Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza – Shunji Yanai, sekretarza generalnego Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego – Allotey Odunton oraz przewodniczącego Komisji ds. Granic Szelfu Kontynentalnego – Galo Carrera, przedstawiających główne obszary problemowe i wyniki działalności tych instytucji.

Prezydent ITLOS podkreśla m.in., że 11 spośród sędziów ITLOS uczestniczyło w pracach Trzeciej Konferencji NZ o Prawie Morza. Od czasu powołania Trybunału wpłynęło 19 spraw, spośród których wyróżnia jako szczególnie znaczącą – spór o delimitację granic morskich między Bangladeszem i Mianmarem w Zatoce Bengalskiej, rozstrzygnięty w 2012 r. W wyroku tym stwierdza się m.in., że „Konwencja utworzyła instytucjonalne podstawy z różnymi ciałami do implementowania jej przepisów, włącznie z Komisją, Międzynarodową Organizacją Dna Morskiego i Trybunałem. Działalność tych organów jest komplementarna wzajemnie, tak aby zapewniać spójną i efektywną implementację Konwencji”.

Allotey Odunton podkreśla znaczenie ekonomiczne 18 lat działalności Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego, która przyjęła trzy regulacje dotyczące przyszłej eksploatacji koncentracji polimetalicznych, siarczków polimetalicznych i bogatych w kobalt złóż ferromanganowych z obszaru dna morskiego. Do 2012 r. weszło w życie 11 kontraktów umożliwiających wydobywanie koncentracji polimetalicznych i polimetalicznych siarczków, a do końca 2012 r. rozpoczęło działalność 17 inwestorów oraz trzech – sponsorowanych przez państwa rozwijające się, podejmujące działalność w Obszarze.

W okresie 15 lat działalności Komisji ds. Granic Szelfu Kontynentalnego (wybranej w 1997 r.) wydano tylko 18 rekomendacji, a z liczby otrzymanych od państw 61 zgłoszeń, zaopiniowano 44. Oczekuje się, że ich liczba może osiągnąć ostatecznie około 120 zgłoszeń.

W zwięzłym epilogu do tej publikacji Patricia O'Brien – zastępca sekretarza generalnego NZ do spraw prawnych – wskazuje na intencje, jakie przyświecały wydaniu tej „wspomnieniowej publikacji”, mającej podkreślić znaczenie Konwencji NZ o prawie morza, jak też uhonorować wkład w jej tworzenie wielu przedstawicieli różnych państw, niekiedy dopiero rozpoczynających swą karierę zawodową. Oczekuje także, że podstawy traktatowe, jakie stworzyła ta Konwencja, mogą dalej spełniać rolę swego rodzaju przewodnika dalszego stopniowego rozwoju prawa morza.

W posłowniu autorstwa Sergieja Tarasenki – dyrektora Oddziału ds. Oceanicznych i Prawa Morza – znalazły się objaśnienia genezy i toku prac nad wydaniem tej okolicznościowej publikacji z zaakcentowaniem przesłanek i wysiłku organizacyjnego różnych gremiów i instytucji.

Dołączono także, w formie aneksu, Deklarację podjętą na dwudziestym drugim posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego NZ w Nowym Jorku w dniach 4-11 czerwca 2012 r. z okazji trzydziestej rocznicy otwarcia do podpisu Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r.

Publikację opatrzone także indeksem nazwisk autorów poszczególnych „wspomnień” i refleksji. Organizatorzy ograniczyli objętość treści tych wypowiedzi w granicach od 400-800 słów. Struktura ich jest dość zróżnicowana, ale zawiera m.in. istotne elementy systematyzacji dorobku kodyfikacyjnego w tej znaczącej dziedzinie prawa międzynarodowego publicznego, jaką jest międzynarodowe prawo morza. Niekiedy eksponowane jest własne zaangażowanie w prace negocjacyjne i legislacyjne towarzyszące tej kodyfikacji, jak też podkreśla się dość często ogólne znaczenie Konwencji o prawie morza z 1982 r. Stosunkowo mniej uwagi zajmuje krytyka toku prac nad Konwencją i samej Konwencji oraz rezultatów jej stosowania w praktyce, a także postulaty *de lege ferenda*, zwłaszcza w płaszczyźnie globalnej, regionalnej i problemowej.

Taka orientacja wielu Autorów opublikowanych w „Refleksjach” wypowiedzi mogła mieć swe inspiracje w przesłaniach treści afirmujących rolę i znaczenie UNCLOS zawartych we wspomnianej Deklaracji Zgromadzenia Ogólnego NZ z 2012 r. Podkreślono w niej „historyczne znaczenie” tej Konwencji, jako ważnego aktu przyczyniającego się „do umocnienia pokoju, sprawiedliwości i postępu dla wszystkich ludzi świata”, a także „do umacniania pokoju, bezpieczeństwa, współpra-

cy i przyjaznych relacji między narodami zgodnie z zasadami sprawiedliwości i równych praw, do promowania rozwoju ekonomicznego i społecznego wszystkich ludzi, zgodnie z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych utrwalonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych, jak również do zrównoważonego rozwoju mórz i oceanów". Uznając „uniwersalny i unifikujący charakter Konwencji”, tworzącej prawne podstawy wszystkich dziedzin działalności na morzach i oceanach, wyrażono uznanie dla jej negocjatorów ze wszystkich państw uczestniczących w Trzeciej Konferencji o Prawie Morza oraz dla tych wszystkich, którzy przyczynili się do jej przyjęcia, wejścia w życie i nadania uniwersalnego charakteru. Odnotowano także postępy w pracach: Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego, Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza, i Komisji ds. Granic Szelfu Kontynentalnego – jako organów powołanych przez Konwencję. Zaznaczono także udział w przygotowaniach do upamiętnienia 30 rocznicy otwarcia do podpisu Konwencji: sekretarza generalnego NZ, państw, agencji wyspecjalizowanych systemu Narodów Zjednoczonych, organizacji międzyrządowych i pozarządowych oraz innych znaczących organów. Zaprasza się państwa członkowskie do wniesienia wkładu do utworzonego dobrowolnego „funduszu zaufania” mającego na celu ułatwienie przygotowywania mniej rozwiniętym krajom i małym rozwijającym się państwom wyspiarskim wniosków do Komisji ds. Granic Szelfu Kontynentalnego oraz zachęca do kontynuowania tworzenia inicjatyw wspierających implementację Konwencji NZ o prawie morza. Wzywa się państwa niebędące członkami tej Konwencji i Porozumienia dotyczącego implementacji części XI Konwencji – do przystąpienia do tych aktów.

Niektórzy Autorzy w swych refleksjach odnotowują szczególnie klimat i koloryt polityczny i kulturowy toczących się negocjacji Trzeciej Konferencji NZ o Prawie Morza, będącej także swoistym polem zimnowojennej rywalizacji między Wschodem i Zachodem. Stąd mocarstwa morskie w negocjacjach poświęcały wiele uwagi zagadnieniom strategicznym dotyczącym cieśnin i żeglugi morskiej. Grupa 77 i ruch państw niezaangażowanych stanowiły na tej konferencji pewną przeciwwagę wobec rywalizujących mocarstw – m.in. grupa państw afrykańskich działała harmonijnie i wniosła duży wkład w opracowanie koncepcji wyłącznej strefy ekonomicznej (EEZ). W miarę postępu prac partykularne interesy i sporne kwestie były pomyślnie przewyżczone.

Podkreśla się także, że w UNCLOS wprowadzono przez konsensus nową koncepcję, że „Obszar” dna morskiego i jego zasoby stanowią wspólne dziedzictwo ludzkości (art. 136) oraz że Konwencja ustanowiła nie tylko system normatywny, ale także wprowadziła kryteria określania obszarów morskich, eksploatacji zasobów oraz regulowania sporów między państwami. Ale jednocześnie zauważa się, że ten swoisty idealizm „wspólnego dziedzictwa” został „utrącony” w 1994 r. postanowieniami Porozumienia implementacyjnego, a rola Przedsiębiorstwa została zmarginalizowana. Wiele uwagi poświęcano zanieczyszczeniom morza przez statki, a mniej – problemom zmian klimatycznych i globalnego ocieplenia.

Konwencja NZ o prawie morza jest postrzegana jako podstawowy instrument zarządzania przestrzenią dwóch trzecich powierzchni Ziemi. Wprowadza prawa i obowiązki dla państw m.in. w takich ważnych dziedzinach, jak: bezpieczeństwo, gospodarka, ochrona środowiska. Podkreśla się także realne znaczenie instytucji obowiązkowego regulowania sporów. Niemniej nadal nie w pełni rozwiązany problemem jest kontrola rybołówstwa na morzu pełnym, a także problem piractwa.

Przedstawiciel Indonezji Hasjim Djalal zwraca uwagę na nie w pełni jasno uregulowane w UNCLOS kwestie prawne dotyczące małych wysepek, skał i innych tworów istotnych w sporach między państwami o delimitację obszarów morskich, a także stosowanie archipelagowych prostych linii podstawowych w odniesieniu do państw niemających statusu państw archipelagowych. Budzą także kontrowersje nieuregulowane jasno kwestie dotyczące ćwiczeń wojskowych i zbierania informacji wywiadowczych w wyłącznej strefie ekonomicznej, mogące tworzyć napięcia i potencjalne konflikty między znaczącymi państwami. Przedstawiciel Jamajki Allan G. Kirton zwraca uwagę na nadal kontrowersyjną kwestię dotyczącą górnictwa podmorskiego w kontekście potrzeby zrównoważenia relacji prawnych i faktycznych między państwami rozwijającymi się i wysokorozwiniętymi.

Przedstawiciel Argentyny Osvaldo Pedro Astiz sygnalizuje problemy związane z interpretowaniem prawnym występujących w UNCLOS terminów i definicji geologicznych, istotnych przy delimitacji obszarów morskich, i ogólnie przy stosowaniu tej konwencji. Przedstawiciel Republiki Czech Vladimir Kopal i przedstawiciel Polski Janusz Symonides – podkreślają znaczenie uregulowania w UNCLOS prawa dostępu państw śródlądowych do morza i od strony morza oraz

wolności tranzytu. Jednak, jak zauważa Symonides, po 30 latach od przyjęcia UNCLOS jej osiem artykułów dotyczących tych praw nie zostało w pełni implementowanych, nie są przestrzegane w praktyce i w istocie są częściowo „zapomniane”. Przedstawiciel Singapuru Tommy Koh, który był przewodniczącym Trzeciej Konferencji NZ o Prawie Morza, podkreśla holistyczne ujęcie w UNCLOS problematyki prawnej mórz i oceanów, a jednocześnie zwraca uwagę na problemy związane z: potrzebą zdecydowanego zahamowania zanieczyszczeń morza pochodzących głównie (80%) ze źródeł lądowych; przewyższeniem kryzysu w rybołówstwie morskim; dostrzeganiem związku między zmianami klimatu a symbiotycznymi relacjami lądów i mórz – z troską o ich „zdrowie”; tendencją niektórych państw nadbrzeżnych do rozszerzania swej jurysdykcji na obszary morskie – z naruszeniem Konwencji NZ o Prawie Morza.

Przedstawiciel Austrii Gerhard Hafner trafnie zauważa, że Konwencja ta nie stanowi zakończenia pełnej kodyfikacji prawa morza. Powstające nowe problemy i wyzwania natury klimatycznej i ekologicznej związane ze środowiskiem morskim i jego ochroną, a także bezpieczeństwem żeglugi i piractwem morskim będą wymagały odpowiedniego dostosowania regulacji prawnych, także przy uwzględnieniu nowych wyników badań naukowych i rozwoju techniki.

Publikacja ta może być istotnym impulsem do dalszego rozwoju prawa morza i jego nowej kodyfikacji, jak też do badań tej istotnej dziedziny współczesnego prawa międzynarodowego. Uzupełniająco może także być pomocna w dydaktyce, dodatkowo bowiem wzbogaca wiedzę m.in. o organizacji i metodyce tworzenia prawa międzynarodowego z wykorzystaniem w szerokiej skali dyplomacji wielostronnej.

Leonard Łukaszuk

Marcin Komosa, *Komisja prawdy. Mechanizm odpowiedzialności za naruszenie praw człowieka*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, ss. 446.

W polskim piśmiennictwie nie poruszano dotąd w formie monograficznej działalności „komisji prawdy” jako instytucji, które wyjaśniają i oceniają naruszenia praw człowieka w ramach procesu transformacji i pojednania. Wytlumaczeniem takiego stanu rzeczy może być fakt, że ani Polska, ani inne państwa europejskie, które przechodziły okres transformacji ustrojowej i rozliczeń z przeszłością, nie powołały do życia tego typu komisji. Działały one natomiast – lub wciąż działają – przede wszystkim w Ameryce Łacińskiej i Afryce. Geograficzne umiejscowienie komisji prawdy nie oznacza jednak, że ich funkcjonowanie i dorobek nie zasługują na głębsze studium z perspektywy prawa i stosunków międzynarodowych. Przeciwnie, doświadczenia tych instytucji – analizowane w książce Marcina Komosy – stanowią cenny materiał do dyskusji na temat egzekwowania odpowiedzialności z tytułu naruszania praw człowieka w ustrojach autorytarnych i totalitarnych. Dla czytelnika polskiego działalność komisji prawdy może być szczególnie interesująca w zestawieniu z prawnymi i społecznymi aspektami rozliczeń okresu PRL po 1989 r.

Praca dra Marcina Komosy składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym Autor przedstawia komisję prawdy jako mechanizm „sprawiedliwości okresu transformacji” (ang. *transitional justice*) – pojęcia, którego genezę można wiązać z przemianami demokratycznymi w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. oraz ewolucją postrzegania roli praw człowieka. Jak jednak odnotowuje M. Komosa, nawet jeśli samo pojęcie *transitional justice* umieścimy we wskazanej wyżej cezurze czasowej, problem rozliczeń z przeszłością upadłych reżimów politycznych ma dużo wcześniejszy rodowód, sięgający wręcz starożytności. Natomiast czynnikiem stymulującym debatę o sprawiedliwości okresu transformacji była niewątpliwie rola praw człowieka w prawnej i politycznej rzeczywistości po II wojnie światowej. W tym względzie Autor trafnie wskazuje także na rozbudowę instrumentów traktatowych, rosnące znaczenie organizacji pozarządowych, rozwój

Copyright of Journal of Law, Economics and Sociology is the property of Faculty of Law and Administration of Adam Mickiewicz University in Poznan and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Właścicielem praw autorskich do „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” jest Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zawartość czasopisma nie może być kopiowana, przesyłana do innych stron internetowych bądź zamieszczana na blogach bez pisemnej zgody wydawcy. Niemniej artykuły można drukować, kopiować lub przysłać w formie elektronicznej na własny użytek.